

1997

131. ÉVFOLYAM

1997

SZÁZADOK

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT FOLYÓIRATA

AZ ALAPÍTÁS ÉVE
1867

KÜLÖNLENYOMAT

4. SZÁM

BUDAPEST

A BAROKK KORI TÁRSULATI ÉLET FORRÁSAI

A vallásosság laikus szervezeti formái egyik társadalomtudományi diszciplínában sem tartoznak a klasszikus kutatási területek közé. A népi vallásosság iránt több tudományág részéről megnyilvánuló érdeklődéssel párhuzamosan természetesen jelentkezik az igény a vallásosság széles rétegeket átfogó kereteinek és ezek társadalmi, kulturális funkcióinak megismerésére. A 17–18. században ezek a keretek fontos szerepet játszottak különféle ismeretanyagok és magatartásformák szerveződésében és közvetítésében. Ezért egyrészt lehetőséget adnak a barokk kori társadalom rétegműveltségének, a társadalmi rétegződés és a kulturális differenciálódás történeti összefüggéseinek tanulmányozására. Másfelől a vallásosság laikus szervezeti formái — mint kultúrahordozók és közvetítők — hozzájárulnak a „magas műveltség – népi kultúra” sematikus modelljének meghaladásához, a széles rétegekre kiterjedő populáris műveltség társadalmi hátterének, szintjeinek és fokozatainak megismeréséhez.

A számba vett forrásanyag sokrétű, a témára vonatkozó szakirodalom egyoldalúságai ellenére is tekintélyes. A részletkérdések tisztázásához tudományközi megközelítésre van szükség, s az eredmények hasznosításában a történettudomány, az irodalom- és a művészettörténet, a néprajz és a folklórisztika egyaránt érdekeltek.

A „társulat” kifejezés nemcsak a magyar és a nemzetközi szakirodalom szóhasználatában, hanem a valóságban is rendkívül sokrétű, térben és időben állandóan változó tartalmú jelenséggyűttest takar. A vizsgálatot kiterjesztettük mindazokra a katolikus egyházhoz kapcsolódó laikus vallási szervezeti formákra, amelyek egyrészt a korabeli forrásokban a „társulat” vagy más rokon értelmű megnevezéssel (*confraternitas*, *Bruderschaft* stb.) szerepelnek, másrészt amelyeknek ugyan többnyire más az elnevezése, de az eltérő megnevezés mögött rejlő kisebb-nagyobb szervezeti különbségek a gyakorlatban másodlagos szerepet játszottak (*congregatio*, *sodalitas*, *harmadrend* stb.). Ezt az eljárást indokolja, hogy a források ugyanarra a szervezeti formára gyakran eltérő megnevezéseket használnak. Másfelől ezek a különböző névvel illetett formák a szervezeti különbségek ellenére számos rokon vonást mutatnak, s forrásaik is csak együttesen tükrözik az általuk közvetített művelődési anyagok árnyalatait.

A középkori társulati élet viszonylag kedvezőtlen magyarországi forrásadottságaival szemben a barokk kori szervezetek történetének feltárásában számos különböző típusú forrásra támaszkodhatunk. Ennek a forrásanyagnak az eddigi kutatás csak töredékét hasznosította, s rendszeres feltárása és bemutatása máig

hiányzik. A forrásanyag áttekintésével egyrészt megkönnyítjük a további kutatások tájékozódását. Másrészt mivel a rendszeres forrásfeltárás csak kisebb egységenként végezhető el, szükségesnek látszik érzékeltetni az egész anyag körvonalait.

A forrásanyagot megjelenése és funkciója alapján három nagyobb csoportba, ezen belül több kisebb egységre osztottuk.

1. *Kéziratok*

A kéziratos forrásanyag túlnyomó többsége az egyházmegyei levéltárak különböző egységeiben található. Ezenkívül nagyobb mennyiségű, elsősorban a társulatok felosztatásával kapcsolatos iratanyagot őriz a Helytartósági Levéltár. Szükséges továbbá a nagyobb könyvtárak kéziratári állagának, valamint az országos, a megyei és a rendi levéltárak vonatkozó anyagának az átvizsgálása. Az egyházmegyei levéltárak rendezettsége és feltártsága rendkívül különböző, s ezeket a forrásokat ritkán kezelik önálló egységként. Az is előfordult, hogy a címe szerint társulati vonatkozású iratcsoportban egészen más tartalmú források találhatók. Az így összegyűlt kéziratosanyag terjedelmi szempontból rendkívül változatos: az egy-két lapos feljegyzéstől a kötetes anyagok szórványos bejegyzésein át a több száz további kisebb egységet felölelő gyűjteményekig terjed. Elvileg szükség lenne mindazon egyházi szervezetek (plébániák, rendházak stb.) teljes forrásanyagának átvizsgálására, amelyekhez társulatok kapcsolódtak. Ennek az anyagnak egy része az esetenként fennmaradt társulati levéltárakkal együtt rendszerint a plébániákon található.

a/ Kizárólag társulati vonatkozású források *A társulatok működése során keletkezett iratok*

A szervezetek létesítésének legfontosabb dokumentuma a működést engedélyező pápai vagy püspöki oklevél, megerősítő irat.¹ Az is előfordul, hogy az illetékes püspök saját átírásában adja a pápa engedélyét.² A társulatok társadalmi összetételére alapvető források az ún. társulati albumok, amelyek minden esetben közlik a belépő tagok nevét és lakóhelyét, ritkábban foglalkozását és halála idejét.³ Az albumok rendszerint külön-külön, a keresztnévek abc rendjében tartalmazzák a férfiak és a nők nevét. Ettől többnyire elválasztva, elől kapnak helyet a magasabb társadalmi rétegekhez tartozó személyek, számos esetben címerük vagy nevük díszes keretezésű, kézzel festett ábrázolásával.

Az album alkalomszerűen magában foglalja a társulatot engedélyező bulla és a működést szabályozó regula szövegét. Kivételesen előfordul a felvételi lapok részben kézi elkészítése,⁴ s ismerjük társulati alapszabályok kéziratos példányait is.⁵

Értékes felvilágosítással szolgálnak a szervezetek működésére a társulati élet eseményeit rögzítő, esetenként más vegyes feljegyzéseket is tartalmazó naplók.⁶ Így például az ecsegi szent kereszt társulat diáriuma az 1672–1767 között időszakból leírja a társulat alapítását, reguláit, a tagok névsorát, ismétlődően szól a tisztségek megújításáról, a tagok büntetéseiről, adósságairól és a miseszolgáltatás rendjéről, s meghatározott ünnepekre énekszövegeket és elmélkedéseket is

tartalmaz.⁷ A nagyobb vagyonnal rendelkező társulatoknál a gazdasági feljegyzések céljára külön számadáskönyvet vezettek, melyből megismerhetjük a szervezet bevételeit, kiadásait, kölcsönügyleteit és más anyagi ügyeit.⁸ Egyedi forrásnak számít egy társulati tag erkölcséről ismeretlen célból kiállított bizonylat.⁹ Néhány esetben nyomtatásban megjelent vagy nyomtatásra előkészített munkák (társulati könyv, strena) kéziratos példányait is megtaláltuk.¹⁰

Külön forráscsoport a társulati ügyekkel kapcsolatos levelezés. A levelek első csoportjában az egyik fél maga a társulat: ilyen levélváltás történhet például két különböző szervezet,¹¹ a főtársulat és filiája,¹² a társulat és az egyházi feljebbvalók (esperesség, püspökség, szerzetesrend) között.¹³ A levelek másik csoportját az egyházi és világi hatóságok között a társulatok ügyében váltott levelek alkotják. A felek itt rendszerint a megyéspüspök és a káptalan,¹⁴ a társulatot gondozó szerzetesrend,¹⁵ valamint a Helytartótanács.¹⁶ A levelek visszatérő témája különféle vitás kérdések eldöntése. A Helytartótanáccsal váltott levelekben a társulatok megszűntetése, illetve működésének engedélyezése szerepel leggyakrabban.

A társulatok felosztatása kapcsán keletkezett iratok

Az utóbbi levelezéscsoport már átvezet a kéziratos források másik fő tematikus egységéhez, a felosztatás kapcsán keletkezett iratokhoz. Ezek közül a királyi és helytartótanácsi rendeletek adminisztratív jellegűek. Ismétlődő megjelenésük elsősorban a társulatok szívósságát, a felosztatás nehézségeit tükrözi.¹⁷ Az iratok másik csoportját az egyházmegyei előjárók és az állami hatóság részére készült jelentések,¹⁸ összeírások,¹⁹ leltárak és számadások²⁰ alkotják. Ezekből felvilágosítást kapunk egy adott területen (Köz- vagy egyházigazgatási kerületben) és időpontban működő vagy felosztatott társulatokról, azok vagyonáról és vagyontárgyairól. A forráscsoport előnye, hogy szeriális jellegű, s bár a részletesség foka különböző, rendszerint azonos felépítést követ, s alkalmat ad a kvantitatív értékelésre. A felosztatás során elvileg minden egyházmegyében kimutatást kellett készíteni az ott működő társulatokról, ezt a rendeletet azonban nem mindenütt hajtották végre. Az egyházmegyei összeírásokat csak részben helyettesítik a föltehetően ezek alapján, közigazgatási kerületenként csaknem az egész ország területét felölelő kimutatások, amelyek több, mint 700 társulat 18. század végi meglétét, illetve megszűntetését tanúsítják.

b/ Társulatokra vonatkozó anyagot is tartalmazó egyéb források Egyházmegyei iratok

A nem kizárólag társulati adatokat tartalmazó források feltárásában a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy ilyen adatok az egyháztörténeti forrásanyag számos egységében található. Ezért a kutatást a rendszeres előfordulású forrásokra összpontosítottuk. Az egyházmegyei iratanyagban ilyen forráscsoportnak számítanak az egyházlátogatási jegyzőkönyvek (canonica visitatio), amelyek pontjai között rendszerint szerepel a társulatokra vonatkozó kérdés is.²¹ Így egy-egy egyházmegye több különböző időpontban felvett egyházlátogatási jegyzőkönyvei

plébániai bontásban felvilágosítással szolgálnak az adott területen és időszakban működött társulatok számáról, nevéről és székhelyéről. Ilyen *visitatio*-szerű feljegyzések alkalomszerűen készültek egyes plébániákról is.²² Külön forráscsoportot alkotnak az egyházmegyei *protocollumok*, ügyviteli és levelező könyvek, amelyek ugyancsak tartalmaznak adatokat a társulatokról.²³ A püspöki körlevelekben gyakran találunk utalást a társulatok bevezetésére és más ügyeire.²⁴

Rendi iratok

A szerzetesrendek közvetlen irányítása alá tartozó laikus vallási szervezetek legbőségeesebb forrásai a különböző rendi iratok. Első helyen kell említeni a házi krónikákat, naplókat (*historia domus*, *diarium*), amelyek rendszeresen közlik az adott helyen működő társulatokkal kapcsolatos eseményeket.²⁵ A jezsuita rendházak *historia domusai* alapján összeállított évi jelentésekben külön pont a társulatok működése.²⁶ Eddig csupán egy példát találtunk a szerzetesi rendszabályok olyan kéziratossá gyűjteményére, amely tartalmazza a kordás társulatok rendi felügyeletére vonatkozó, meghatározott területen érvényes tudnivalókat is.²⁷

2. *Nyomtatványok*

A nyomtatott forrásanyag feltárását a bibliográfiai segédletek áttekintésével kezdtük, majd a számításba jöhető könyvtárak állományában folytattuk. Nem minden esetben sikerült példányt találni a bibliográfiák és a szakirodalom által jelzett kiadványokból. ugyanakkor számos olyan kiadványt sikerült azonosítani, amit semmiféle bibliográfia nem vett számba. Az áttekintésben csak azokat a nyomtatványokat vettük figyelembe, amelyekből legalább egy példány ismert, s amelyekről autopszia alapján leírást készíthettünk. A nyomtatott forrásoknál nem mindig húzódik éles határ a különböző kiadványtípusok között, s a kiadványtípusok között is átmeneti formák találhatóak. Ez jórészt abból fakad, hogy a nyomtatványok összeállítói gyakran korábbi kiadványokra nyúltak vissza, kis változtatással elismélték azok tartalmát, s némileg módosították a szerkezetet. A nyomtatott forrásoknál szem előtt kell tartani, hogy ezek előállításuk csupán a társulatok egy bizonyos anyagi színvonalat és szervezetségi fokot elért csoportjára jellemző. A három fő csoportot a helyi társulatokhoz kapcsolódó, a helyi társulathoz nem köthető kiadványok és az egyéb nyomtatott források alkotják. A nyomtatott forrásanyag túlnyomó részét a helyi társulatokhoz kapcsolódó, kisebb részét az ilyenekhez nem köthető kiadványok alkotják, míg az egyéb nyomtatott források gyűjtését csupán alkalomszerűen végeztük.

a/ Helyi társulatokhoz kapcsolódó nyomtatványok Felvételi lapok

A helyi társulatokhoz kapcsolódó nyomtatványok legáltalánosabb formája az ún. felvételi lap, más kifejezéssel diploma, „*schedula*”, „*papiros*”.²⁸ Ezt a társulatba lépők kapták, rendszerint azzal a meghagyással, hogy az illető halála után

a hozzátartozók juttassák el a szervezet központjába. Ennek megfelelően a felvételi lapok személyi részén helyet hagytak a belépő nevének, a belépés és a halál idejének, valamint a belépést tanúsító egyházi személy nevének kitöltésére. A lapok rendszerint közlik a regula kivonatát, a társulat búcsúját, s néha a társulat történetéről rövid leírást és áhítati részt is tartalmaznak. Állandó tartozéknak számítanak a társulat alapvető célkitűzésére utaló ábrázolások. A terjedelem általában egy ív, néha azonban előfordul a kisalakú, füzetszerű megoldás is. Néhány esetben a felvételi lap szerkezeti egységei kibővülnek, így ezek a nyomtatványok mintegy átmenetet alkotnak a társulati könyvek felé.²⁹

Társulati könyvek

A szervezetek működésére legtöbb felvilágosítással a tagok használatára készült kézikönyvek, ún. társulati könyvek szolgálnak.³⁰ Ezek többnyire azonos felépítésűek, a szerkezeti egységek sorrendje azonban gyakran különböző. A bevezető részek (ajánlás, előszó, kiadási engedély) után általában a társulat (vagy a főtársulat) eredetére, történetére, speciális jellemzőire vonatkozó leírás következik. Ezt követi a társulati szabályok (regulák) és szokások ismertetése. Külön egységet alkot a társulat búcsúinak, néha egész búcsúrendszerének, valamint a vonatkozó pápai és egyéb megerősítő oklevelek szövegének a közlése.³¹ A társulati könyvek legterjedelmesebb szerkezeti egysége az ún. áhítati rész, melyben az ének- és imádságszövegeken kívül gyakran olvashatók szentéletrajzok,³² miráculumok,³³ exemplumok³⁴ és más elmélkedésre alkalmas szövegek.³⁵ Itt kaphat helyet a társulat jótevőinek, előjáróinak a bemutatása.³⁶ Némely társulati könyv egy ún. kalendáriumi részt is tartalmaz, amely a társulat ünnepeit, búcsúit jelzi az egyházi év rendszerében.³⁷ A társulati könyvek speciális változatát képviseli a nagyszombati jezsuita kollégium mellett működő Mária látogatása társulat több kiadványa, amelyek a konkrét szervezeten túlmutató, általánosabb igények figyelembevételével készültek.³⁸ Néha előfordult, hogy a társulati könyvet ajándékként jelentették meg,³⁹ illetve hogy a társulati könyvhöz vagy annak részletéhez egy ajándéknak szánt művet kapcsoltak.⁴⁰

Ajándékkönyvek, egyéb áhítati művek

Ez utóbbi megoldás átvezet a helyi társulathoz kapcsolódó nyomtatványok harmadik csoportjához, a társulat által vagy a társulathoz ajánlott ajándékkönyvekhez (*xenia, strena*).⁴¹ Ezek rendszerint ismert vagy ismeretlen szerző konkrét művét vagy annak részletét tartalmazzák, amit a társulat tagjai áhítatuk, vallásszolgálatuk elmélyítése érdekében felhasználhattak. Itt rendszerint csupán a címlap és az ajánlás jelzi a kapcsolatot a társulattal. Az így megjelentetett munkák műfaja és tartalma rendkívül sokrétű: szentéletrajz,⁴² lelki gyakorlat,⁴³ exemplumgyűjtemény, útmutató a helyes életre,⁴⁴ hittudományi fejtegetés,⁴⁵ elmélkedés,⁴⁶ történelmi kronológia,⁴⁷ neves társulati tagok életrajza⁴⁸ stb. egyaránt megtalálható közöttük.

A társulati használatra készült áhítati művek másik csoportjánál nincs utalás a kiadványok ajándék jellegére. Ezek közül több a társulati élet valamely konkrét alkalmához kapcsolódik,⁴⁹ másik része alkalomhoz nem kötött énekeket, imádságokat, elmélkedéseket és más áhítati szövegeket közöl.⁵⁰ Az is előfordul, hogy az ilyen kiadvány részleteiben tartalmazza a társulati könyvek némely jellemzőit (pl. a helyi társulat búcsúit, ünnepeit, áhítatait).⁵¹

Alkalmi nyomtatványok

Változatos képet mutatnak a társulati élet különböző alkalmával összefüggő nyomtatványok. Ide tartozik a társulat ünnepeire szóló meghívó,⁵² a társulat hálottairól szóló értesítő (katalógus),⁵³ az előljáróválasztás⁵⁴ és a tagfelvétel⁵⁵ rendjét tartalmazó szertartáskönyv (ceremoniale), a társulatot engedélyező pápai, püspöki oklevél,⁵⁶ illetve az alakítandó szervezet reguláinak,⁵⁷ az alapítás körüli események dokumentumainak a megjelentetése.⁵⁸ Külön csoportot alkotnak az alkalmi prédikációk, melyekhez néha hozzákapcsolták a társulat előljáróságának névsorát vagy a prédikáció szerzőjének egy másik társulat megszervezéséről írt verses munkáját is.⁵⁹ A prédikációk rendszeres alkalmi a társulat megalakulása,⁶⁰ újjáalakulása,⁶¹ előljáróinak megválasztása,⁶² évi fő ünnepe⁶³ és más ünnepei, illetve összejövetelei,⁶⁴ új tagok ünnepélyes felvétele.⁶⁵ Volt néhány olyan társulat, amely évről évre rendszeresen megjelentette ezeket az alkalmi beszédeket.⁶⁶ Alkalmi kiadványnak számítanak a társulatok jubileuma⁶⁷ és fő ünnepe alkalmával⁶⁸ kiadott munkák, a társulat által ajánlott és előadott színdarabok,⁶⁹ valamint a jeles tagok életéről,⁷⁰ esetleg azok halálakor megjelentetett elogiумok.⁷¹

b/ Helyi társulathoz nem köthető nyomtatványok

Ezeknek a kiadványoknak a típusai nagy vonalakban megegyeznek a helyi társulathoz kapcsolódó nyomtatványok fő típusaival, de nem tükrözik azok változatosságát. Az első csoportot az egyházmegyei hatókörrel megszervezett társulatok kézikönyvei,⁷² áhítati művei⁷³ és alkalmi nyomtatványai alkotják.⁷⁴ A második csoportba azokat a nyomtatványokat soroltuk, amelyek egy-egy elterjedt társulat típusához fűződnek. Itt is megtaláljuk a felvételi lapok,⁷⁵ társulati könyvek,⁷⁶ áhítati művek⁷⁷ és alkalmi nyomtatványok típusait.⁷⁸

A harmadik csoportot a működési hely és közelebbi meghatározás nélküli Mária-társulatok társulati könyvei⁷⁹ és a használatukra szánt egyéb áhítati művek alkotják.⁸⁰ A negyedik csoportba az ismert helyen működő, de közelebből meg nem nevezett Mária-társulatok kiadványai tartoznak.⁸¹

c/ Történeti jellegű művek és egyéb nyomtatott források

Ebbe a csoportba azokat a korabeli vagy közel egykorú forrásokat soroltuk, amelyek nem elsősorban társulati használatra vagy társulati célkitűzéssel születtek, s mintegy mellékesen tartalmaznak társulatokra vonatkozó adatokat. Csak

részben sorolható ehhez a csoporthoz Nádasi János történeti áttekintése a jezsuita szervezésű Mária-kongregációkról, amely magyar vonatkozású adatokat is közöl.⁸² Hasznos források a rendi szervezésű társulatokra a 18. századi rendtörténeti munkák,⁸³ s a nagyszombati egyetem története is szót ejt a Mária-kongregációkról.⁸⁴ Szórványos utalásokat tartalmaz a társulatok életére a prédikáció irodalom a korabeli sajtó,⁸⁶ valamint a püspöki utasítások gyűjteményei.⁸⁷

3. Tárgyak

A három fő forrástípus közül a tárgyi anyag feltárása jelenti a legnagyobb nehézséget. Ennek oka elsősorban az, hogy a felosztatások következtében a társulatok használati tárgyainak többségét eladták, funkcióját megváltoztatták vagy magát a tárgyat megsemmisítették. Másfelől sehol nem törekedtek ezeknek a tárgyfeleléseknél tudatos és rendszeres összegyűjtésére. A múzeumi gyűjteményekben elszórtan találunk ugyan egykori társulati használatra utaló tárgyfeleléseket, ez a kapcsolat azonban csak ritkán bizonyítható. További nehézség, hogy több tárgytípusnál szoros rokonság áll fenn a céhek és a vallásos társulatok tárgyai között, s nem egyszer előfordul, hogy egy föltehetően társulati vonatkozású tárgyat a céhek működésének emlékeként tartanak számon. Így nem marad más lehetőség, mint az írott források segítségével rekonstruálni a társulatok tárgyi kultúráját. Ez megkönnyítheti a még meglévő tárgyak azonosítását és az eredeti használati összefüggések helyreállítását.

a/ Írott források mint vagyontárgyak

A kéziratos és nyomtatott forrásoknak van egy csoportja, amely anyagi értéke miatt rendszeresen szerepel a vagyonösszeírásokban és más feljegyzésekben. Ilyen értéktárgynak számított a díszes kötésű, különféle ábrázolásokkal ellátott, néha pergamenre írt társulati album. A kötés gyakran színes bársonyból vagy más nemes anyagból készült, a táblákat réz vagy ezüst veretek borítják és kapcsok tartják össze. A kassai ferences kordás társulat albumát például Szt. Ferenc és Szt. Antal képe díszíti,⁸⁸ az egri Krisztus teste főtársulat albumában az osztrák uralkodóház tagjainak képei találhatók.⁸⁹ Az album vereteit gondosan javították.⁹⁰ A boldogasszonyi kordás társulat albumának ezüst vereteit például a kegyesobornál felajánlott fogadalmi adományokból (anathema) készítették.⁹¹ Több esetben vagyontárgyként veszik számba a társulatot megerősítő oklevelet, amit néha üveg alatt,⁹² díszes (pl. aranyozott) keretben helyeztek el,⁹³ valamint az értékesebbnek látszó kéziratos naplókat.⁹⁴ Egyes társulatok vagyonában jelentős tételnek számítottak a nyomtatott könyvek, könyvtárak. Így például a győri haladókló Krisztus társulat német tagozatának 1780 körül 66 kötetes könyvtára volt.⁹⁵ A források többször szólnak azokról a könyvekről is, amelyeket a társulatok kiadtak, vásároltak, költettek vagy árusítottak; az időközben megsemmisült nyomtatványokról nem egy alkalommal csupán ezekből a feljegyzésekből szerzünk tudomást. A kassai Mária látogatása társulat például halotti katalógusa kinyomtatására 1769-ben 2 forint 6 krajcárt,⁹⁶ az egri oltáriszentség társulat 1773-ban

halotti értesítőkért és könyvekért 11 forint 48 krajcárt,⁹⁷ 1781-ben tíz társulati könyv kötéséért 4 forint 48 krajcárt, a halotti értesítőkért 6 forint 30 krajcárt fizetett.⁹⁸ Itt kell megemlítenünk a nyomtatott felvételi lapok és más illusztrált kiadványok előállításánál használt metszett rézlapokat, amelyek jelentős anyagi értéket képviseltek. A kassai haldokló Krisztus társulat például 1770-ben 12 forint 22 krajcárt fizetett a katalógus kinyomtatásához szükséges rézlap javításáért.⁹⁹

b/ Templomi felszerelés

A társulati tulajdonban lévő tárgyak másik csoportja a liturgikus cselekményekhez kapcsolódik. Ezeket rendszerint a társulatok készítették a liturgia fényének növelésére. Ide tartoznak a szertartások során használt liturgikus tárgyak (kehely, monstrancia, kehelytakaró, füstölő, tömjéntartó, két ezüst kancsó tálcával, *pacifical*), a liturgikus öltözetek (*alba*, *casula*, *dalmatica*, *stola*, *superpellicea*, *ministránsruha* stb.), az oltár díszei (ereklyetartó, kereszt, gyertyatartó) és az egyéb kellékek (*persely*, harang). Az egri oltáriszentség társulat például 1782-ben 2 kehely aranyozásáért 16 forint 36 krajcárt fizetett az aranyművesnek.¹⁰⁰ Ugyanők 1784-ben 2 *casula* és 2 *dalmatica* áráként 204 forint 28 krajcárt fizettek ki.¹⁰¹ A jelentős vagyonnal rendelkező társulatok gyakran saját oltárt állítottak, s nem egyszer ők készítették az általuk használt kápolnák, oratóriumok, társulati termek díszítését és berendezését is.

c/ Reprezentatív használati tárgyak

Ebbe a csoportba soroltuk egyrészt azokat a tárgyakat, amelyek a tagok társulathoz tartozásának kifejezését, áhítatának elmélyítését szolgálták (skapuláré, korda, rózsafüzér, érme stb.). Másfelől ide tartoznak mindazok a tárgyfeleségek, amelyeket a szervezetek nyilvános szereplésük alkalmával használtak saját maguk megkülönböztetésére és az ünnepélyesség emelésére. A nyilvános fellépés leggyakoribb alkalmai a különféle körmenetek és a temetések, s a társulatok ennek megfelelően alakították ki kelléktárukat is. A körmenetben hordozott tárgyak leglátványosabb csoportját a társulati jelvények, rudak alkotják. A díszes faragású, aranyozott, néha világító szerkezettel is ellátott rudak száma és a rajtuk látható ábrázolás rendszerint szimbolikusan utal a társulat jellegére. Magas értéküket megvilágítja az adat, amely szerint például a győri skapuláré főtársulat 1753-ben nyolc új rudat vett a társulat jegyeivel 25 forintért, ezeket bearanyoztatták 36, a rudakra világító szerkezeteket tetettek 120 forintért, s ezenkívül még hat hasonló rudat vettek.¹⁰² A márianosztrai Krisztus öt sebe társulat jelvényei közül a fennmaradt három rúd csúcán a sebek ötvösművű ábrázolása látható, a rudak száma eredetileg öt lehetett.¹⁰³ Különböző világító eszközöket a társulati jelvényektől függetlenül is hordoztak a körmenetekben. Ilyenek voltak az üveg lámpások, a fáklyák és az aranyozott fából, rézből, ólomból vagy ónból készült gyertyatartók.

A társulatok kelléktárához tartoztak a szimbolikus ábrázolásokkal díszített zászlók. Ezeket különböző színű selyemből vagy más szövetből varrták. Míg a

zászlók száma egyszerre több is lehetett, a különösen díszes és súlyos ún. labarumból egy társulatnak legfeljebb egy vagy kettő állt rendelkezésre. Így például a Közép-Sáros megyei Szentmihály oltáriszentség társulatának nagyobb ünnepeken használt labaruma vörös bársonyból, ezüst díszekkel készült, kézzel faragott tartója tetején aranyozott réz csillag volt. A temetésen használt labarum alapszíne fekete volt fehér díszítéssel, tartóját aranyozott fa csillag díszítette.¹⁰⁴ A körmenetek elmaradhatatlan elemei a különböző hordozható keresztek, szobrok és képek, melyek egy részét a halott koporsójára helyezték. Ezek az ábrázolások többnyire ugyancsak kapcsolatban álltak a társulatok jellegével: így például a lévai Nepokumi Szt. János társulat egy Nepomuki Szt. János szoborral,¹⁰⁵ az egri hétfájdalmú Szűz Mária társulat egy hordozható hétfájdalmú Mária szoborral rendelkezett.¹⁰⁶ A szobrok kellékei közé tartoztak a szobornak készített ruhák, koronák, fogadalmi ajándékok és díszek, valamint az a trónus, amelyen a szobrokat vitték a körmenetben. A nezsideri rózsafüzér társulat például 1780 körül kb. harminc, Mária és Jézus szobrára való ruhával rendelkezett.¹⁰⁷ Ezek az adatok arra utalnak, hogy szoros kapcsolat volt a zarándokhelyek kultusztárgyai és a hordozható társulati szobrok között: ez utóbbiakat mintegy kicsiben igyekeztek ellátni mindazokkal a külső jegyekkel, amelyek a kegyszobrokat jellemezték. Az oltáriszentséget a körmenetben kísérő baldachin a templomi felszereléshez tartozott, de több társulat saját baldachinnal¹⁰⁸ vagy szerényebb kivitelű ernyővel (umbrella)¹⁰⁹ rendelkezett. Föltehetően ugyancsak a körmeneti pompa emelését szolgálták a forrásokban közelebbi meghatározás nélkül említett koszorúk, füzérek (serta).¹¹⁰

Külön kell szólnunk a társulati tagok ünnepi öltözetéről, a különböző feladatokat ellátó személyek ruházatáról. Az öltözet alkalom szerinti változására utal, hogy meghatározott személyek más-más színű ruhát viseltek például az oltáriszentség imádásakor, illetve temetésen.¹¹¹ Rendszerint külön ruhájuk volt a zászló- és labarumvivőknek,¹¹² a ministránsoknak,¹¹³ a rúdvivőknek,¹¹⁴ a gyertyatartók hordozóinak¹¹⁵ és a fáklyavivőknek.¹¹⁶ A ruhák színe gyakran vörös, temetésnél fekete, anyaga posztó, speciális darabja a köpeny, amit a források külön is megemlítenek.¹¹⁷

Temetés alkalmával a már felsorolt tárgyfelelőségeken kívül néhány további kelléket is használtak. Ilyen a fából készült koponya¹¹⁸ és könyv,¹¹⁹ amit a halott koporsójára tettek, valamint a koporsó letakarására szolgáló fekete lepel,¹²⁰ szőnyeg.¹²¹ Speciális tárgyfelelőség a társulati alkalmakkor jelen nem lévő tagok nevének rögzítésére szolgáló tábla,¹²² a társulati búcsúkon használt asztal,¹²³ melyre a terítőt,¹²⁴ feszületet, gyertyát és a társulati albumot tették, valamint a csengő, amellyel az oltáriszentséget kísérték a beteghez.¹²⁵ Utoljára hagyjuk azokat a fa vagy bádog szekrényeket, ládákat, amelyekben a felsorolt tárgyakat tárolták.¹²⁶

Mindez mutatja, hogy a társulatok egy sajátos, nagyobb részt csak rájuk jellemző, gazdag tárgyi kultúra létrehozói, mecénásai és hordozói voltak. Speciális használati tárgyaik előállítására érdekében több kézműves iparágat foglalkoztattak, s hozzájárultak azok fenntartásához, fejlesztéséhez. E jórészt csupán írásos nyomaiban fennmaradt tárgyi forrásanyag számbavételekor nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ezek a tárgyak nem csupán a szervezetek működésének

külső kereteit jelentették, hanem szoros kapcsolatban álltak azok célkitűzésével. Ezért szükség van a tárgyi, a kéziratos és a nyomtatott forrásanyag együttes és egyenrangú vizsgálatára.

*

Áttekintve a barokk kori társulati élet fő forráscsoportjait, utalnunk kell arra, hogy ezeken a forrástípusokon kívül még számos egyéb korabeli (pl. végrendeletek, egyházjogi források és későbbi (pl. egyházi sajtó) forrás tartalmaz a témára vonatkozó adatokat. Az itt bemutatott anyag sokrétűségéből következik, hogy az egyes források értelmezési tartománya és hasznosíthatósága jelentősen eltérő. Egyrészt minden forráscsoport beletartozik egy tágabb forrásegyüttesbe, melynek darabjaival összetett kapcsolatrendszer fűzi össze. Másrészt mindegyik egy-egy önálló műfajt is jelent, amelynek megvannak a saját keletkezési körülményei, fejlődési sajátosságai és törvényszerűségei. Ezért az értelmezés különböző kezelésüket, a forráskritika sokrétű alkalmazását, valamint további, a témához csak közvetve kapcsolódó források (hely- és településtörténeti adatok stb.) felhasználását teszi szükségessé. Minél több társulat minél teljesebb forrásanyagának részletes és együttes vizsgálatától remélhető, hogy közelebb jutunk a barokk kori társulati élet, s azon keresztül a laikus vallási szervezetek kulturális, társadalmi szerepének megértéséhez.

JEGYZETEK

¹ A forrásfeltárást 1987–88-ban az MTA – Soros Alapítvány támogatásával végeztük. A témával kapcsolatos korábbi publikációk: *Gábor Tüskés – Éva Knapp*: Graphische Darstellungen in den Publikationen barockzeitlicher Bruderschaften. Zeitschrift für Kunstgeschichte 52 (1989.), 353–372., Uő.: Literaturangebot und Bildungsprogramm in den barockzeitlichen Bruderschaftspublikationen in Ungarn. Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur 17 (1992.), 1–42., Uő.: Vallásos társulatok Magyarországon a 17–18. században. Néprajzi Látóhatár 1 (1992.), 8–36., Uő.: Bruderschaften in Ungarn im 17. und 18. Jahrhundert. Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde 1992, 1–23., *Knapp Éva*: Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban. Magyar Könyvszemle 109 (1993.), 3–36., Uő.: Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a 17–18. században. Századok 129 (1995.) 791–814. A lelőhelyek rövidítései:

EK Bp Egyetemi Könyvtár, Budapest

EKK Bp Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Budapest

EK V Égyházmegyei Könyvtár, Vác

ÉL E Érseki Levéltár, Eger

PK Gy Püspöki Könyvtár, Győr

PL Gy Püspöki Levéltár, Győr

PL P Püspöki Levéltár, Pécs

PL Sz Püspöki Levéltár, Szombathely

PL V Püspöki Levéltár, Veszprém

Sz PL Székesfehérvári Püspöki Levéltár

A forrástípusokra a jegyzetekben egy-egy példát említünk: (Zichy Ferenc győri püspök két oklevele a keresztény tanítás társulat megalapításáról Győrben. 1760–1761.) PL Gy Misc. Disp. fasc. 34.

² Bulla confraternitatis S. Annae sub Episcopo Martino Biró a Benedicta XV impetrata Anno 1754.

³ Album oder Nahmen-Buch Einer Hoch-löblichen Bruderschaft der Bitteren Todt-Angst Jesu Christi An dem Creutz und seiner Schmerzhafften Mutter Mariae unter dem Creutz.... Aufgerichtet in der Kirchen dess H. Georgy Societatis Jesu zu Oedenburg. Und von Ihro Pabstlichen Heiligkeit Alexandro den VII. Anno 1661 bestaettiget. PK Gy sz. n.

⁴ (Mária Terézia felvételi lapja a székesfehérvári oltáriszentség társulatba. 1778. máj. 16.) Sz PL 7166.

⁵ Liber Decretorum Archi Confraternitatis SSS. Trinitatis Agriensis Anno 1745. EKK Bp Ab 47.

- ⁶ Diarium Congregationis B. V. M. Elisabeth Visitantis. Anno a Partu B. V. M. 1726 Agriae. ÉL E Egri ferences rendház iratai XII. 2/61.
- ⁷ Liber congregationis Sanctae Crucis Iuvenum Ecsekiensium Altari Sanctae Crucis in Templo Ecsekiensi in latere Meridionali existenti addictissimorum, continens nomina sodalium vivorum et mortuorum, leges, regulas, et bona ad idem Altare pertinentie. (1672–1767.)
- ⁸ Congregationis BMV de M. Carmelo Stropkoviensis rationum liber 1700–1765. ÉL E Nr. 3349.
- ⁹ De Congregationibus et confraternitatibus speciatim. Relationes de Congr. Sacris. 1747–1845. Sz PL 1598. nr.
- ¹⁰ (Vegyes, részben társulati iratok. 1784.) PL Gy Misc. Disp. fasc. 33.
- ¹¹ (Vegyes országos vonatkozású társulati iratok. 1741–1752.) PL P 1741/29–1752/8.
- ¹² (Levél a marienbergi Szt. József társulat magyar tagjaitól a lilienfeldi Szt. József főtársulatnak. 1736. jan. 22.) Stiftsarchiv Lilienfeld, Marienberg Stift, Schachtel 1.
- ¹³ (Győr város társulatainak nézetkülönbségeiről Zichy Ferenc püspöksége idejében. 1756.) PL Gy Ordines Religiosi fasc. 8.
- ¹⁴ V. Capitulum Confraternitatem Cordigerorum in Dioecesi tolerandam arbitratur. la May 1757. Sümeg. PL V Koller-levéltár fasc. 48, Nr. 33.
- ¹⁵ P Eugenius Kósa intuitu Congregationis Sacrorum Vulnerum D. N. J. Christi cum suis certa petit. 19. Január 1757. Sümeg. PL V Acta Miscellanea fasc. 448. Nr. 80,
- ¹⁶ Confraternitates et eorum abrogation. 1783. (30 lap) ÉL E Archivum Vetus 13. Nr. 65.
- ¹⁷ De Congregationibus, et confraternitatibus generatim. (1783–1788) Sz PL 1598. Nr. A-E.
- ¹⁸ Confraternitatum et congregationum variarum per Diaecesum Agriensem institutarum. 1722–1790. (193 lap) ÉL E Archivum Vetus 156. Nr. 938.
- ¹⁹ Conscriptio substantiae universarum Congregationum, quae in Parochiis Districtus hujus superioris Mosoniensis... abolitae sunt. (é. n. 1784. után) PL Gy Misc. Disp. fasc. 36.
- ²⁰ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. (88 lap) ÉL E Archivum Vetus 13. Nr. 66.
- ²¹ Canonica Visitation 1746. Districtus inferior et superior Borsodiensis. ÉL E Nr. 3412.
- ²² Information de Parochiis. Numero animarum Dominis utriusque Districtus Jaurinensis Parochis pro Anno 1766. PL Gy Misc. fasc. 29.
- ²³ Protocollum consistoriale Anni 1782. ÉL E nr. 3627.
- ²⁴ Enciclicae Exp. 12. Augusti 778. (A Doctrina Christianae társulat bevezetéséről) PL Sz Püspöki körlevelek 1777.
- ²⁵ Diarium Collegii Cassoviensis ab annis 1672. die 14. Novembri (ad 1705). S. J. EKK Bp Ab 86/1–2.
- ²⁶ Annuae Collegii Cassoviensis S. Jesu. 1735–1771. EKK Bp Ab 89.
- ²⁷ *Dominkovics, Modestus*: Manuductio ad facilitandum superioris localis Gubernium, compendiose et clare exhibens cursum eorum quae (praeter statutarifa) de laudabili praxi, approbata consuetudine, et superiorum majorum ordinatione in hoc FF. Minorum conventu Soproniensi observanda, et a superiore manu tenenda veniunt. 1752. Eisenstadt, Bibliothek des Franziskanerklosters A. I. 22.
- ²⁸ Bruderschaft der Heiligen Fünff Wunden unsers Herrn Jesu Christi. h. n. (1761)
- ²⁹ Rövid summája Tellyes Bucsuknak... ennek az réghi congregationak, melly Maria de Consolatione... neveztetik...
- ³⁰ Löbliche Versammlung... unter dem Titul: Der Tod-Angst Jesu Christi... zu Neusol... In der Kirchen der Societaet Jesu aufgerichtet. Tyrnau, 1744.
- ³¹ Duchowne Naucenj Arcy-Bratrstwa... Francyska... w Mestecku Sstwrtku w Spissu... W Lewoce 1778.
- ³² Jó hír- s névszerető léleknek ájtatossága, Az-az Nepomuki Szent Jánost tisztelő... hiveknek Gyülekezete... Kőszeg városában... fel-állítattott... Nagyszombat (1761).
- ³³ Zakon Bratintzva... Sz. Isidora, i Maricze... U Zagrebu 1746.
- ³⁴ Paduai Szent Antal Solosmája, es Congregatiojának Regulái... Gyöngyösön... Cassan 1684.
- ³⁵ Rövid oktatási... Az Halálra váltt Jesus... Gyülekezetének... Nagyszombat 1771.
- ³⁶ Dies vitae Sodalitatis Mariani... In gratiam Sodalium Almae Congregationis... Mariae... in Residentia Soc. Jesu Gyöngyösini... Cassoviae 1718.
- ³⁷ Lelki Virágos kert... a Kereszt-fán meg-hódolt Ur Jesus Titulussa alatt virágzó Gyöngyösi congregatio... Nagyszombat 1712.

- ³⁸ Manuale Sodalitatis Beatæ Virginis Visitantis, In Collegio Societatis Jesu Tyrnaviæ... Tyrn. 1662.
- ³⁹ Sanctissimæ Initiatus Almæ Congregationis Budensis... Privilegia... In xenium obtulit congregatio Budensis... Tyrnavia (1730.)
- ⁴⁰ Magna Hungariæ Domina... Natæ Angelorum Reginæ Sodalibus in... Tyrnaviensi... in strenam oblatum. (Tyrnavu 1702)
- ⁴¹ Astiologus Christianus... Almæ Sodalitati sub titulo Beatæ Virginis Mariæ (sin)e Labe originali Conceptæ In... Ginsij... sodalibus in xenium oblatum Tyrnaviæ (1730.)
- ⁴² Sacræ Mariani Fervoris Scintillæ... a Sodalitate Cassoviensi sub titulo sine L. O. G. Virginis congregata... strenam oblatae... Cassoviæ (1736.)
- ⁴³ *Rosignoli, Carolus*: Thymiaa ex diversis odoramentis... honoribus... Dominorum Congregationis Beatæ Virginis Mariæ Elisabeth Visitantis Sodalium... Cassoviæ 1742.
- ⁴⁴ *Hevenesi Gábor*: Diarium Adolescentis Studiosi... Sodalibus almæ Congregationis, Salutatae ab Angelo Virginis, in... Jaurini... pro xenio dicata... Viennæ (1697.)
- ⁴⁵ *Barna, Joannes*: SSS. Trinitatis... Selectissimus Cultus... In xenium obtulit Neo-erecta Budensis Congregatio SSS. Trinitatis. Tyrnaviæ, 1727.
- ⁴⁶ *Balde, Henricus*: Veritates Christianæ... Congregationis B. V. Mariæ Elisabeth Visitantis in Collegio Soc. Jesu Neosolii erectæ... sodalibus... in strenam oblatae... Tyrnaviæ, 1725.
- ⁴⁷ Compendium Chronologiæ Sacræ et Prophanæ septemdecim a Christo Saecula completans. Sodalibus B. Mariæ V. Sine Labe Conceptæ in strenam Paschalem Oblatum... Tyrnaviæ, 1701.
- ⁴⁸ Imago, seu speculum Mariani sodalis... Sodalibus B. Mariæ V. Elisabeth Visitantis In strenam oblatum... Claudiopoli (1738.)
- ⁴⁹ Versammlung... Titul. Maria Himmelfahrt, in... Pressburg... und Maria-Zell in Steyermarkt ihre... Andacht entrichtet...
- ⁵⁰ A szentséges Rosáriumról énekek melyeket a szent Rosárium Társaságban Lévo Atyafiak... szokták énekelni. Buda, 1752.
- ⁵¹ Az Isten Mindenhatóságának Tárháza az az Sz. Anna a Boldogságos Szüz Maria édes Anyjának tiszteleti... Bécs, 1708.
- ⁵² Gloria Patri, et Filio... Sodalitas sub titulo... Trinitatis... in... Urbe Budensi... h. n. (1753.)
- ⁵³ Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto. Alma Sodalitas sub titulo... Trinitatis... in... urbe Budensi... Budae, 1764.
- ⁵⁴ Ceremoniale congregationis B. V. Mariæ Elisabeth Visitantis. Ad usum oratorii majoris S. Georgiensis... Posenii, 1768,
- ⁵⁵ Ritus eligendi magistratum Marianum et promoverendi tirones ad sodalitem. Ad usum oratorii Tatensis Scholarum Piarum. Colociae, 1772.
- ⁵⁶ Bulla Confraternitatis S. Annae sub Episcopo Martiono Biro a Benedicta XV impetrata Anno 1754. h. n. (1754)
- ⁵⁷ *Nedeczky, Stephanus*: Confraternitas sub titulo Sancti Stephani... in... Posenii... (Tyrnaviæ, 1749.)
- ⁵⁸ Ortus ac progressus... sodalitis... Mariæ gloriosæ in coelis assumptæ... in gymnasio Alba-Regalensi... Budae, 1737.
- ⁵⁹ *Füsi Pius*: Turre robusta... Az az: A Szentséges Rósáriomnak, és annak Leg-Föbbs Társaságának... Toronyhoz való hasonlítása... Vácson... Győr, 1739.
- ⁶⁰ *Padányi Biró Márton*: A feneketlen és kimeríthetetlen mélységű Isteni titkoknak kisiskolája... Buda, 1728.
- ⁶¹ *Rocka, Johann*: Lobrede... in... Waitzen eingeführten Erzbruderschaft des allerheiligsten Fronleichnams Jesu Christi... Wien, 1767.
- ⁶² Ehr- und Freudenfest... einer... Erzbruderschaft des... Rosenkranzes... zu Papa... Raab, 1769.
- ⁶³ *Heillinger, Joannes*: Schau-Spek der Liebe Gottes... Ehren-Rede als ein Löbl Tritter Orden des heil. Francisci von der Buss genannt... in... Pest... vorgestellte... Pest é. n.
- ⁶⁴ *Wöss, Josephus*: Gröstes Liebs-Zeichen... Danck-Fest der in... Ofen... neu-aufgerichteten Löbl. Bruderschaft von der allerheiligsten Dreyfaltigkeit... Ofen, 1728.
- ⁶⁵ (*Szerdahelyi, Georgius Aloysius*;) Oratio de... Maria... Posenii... dum sodalitas sub titulo B. M. V. an angelo salutatae suum in ordinem tirones adlegeret... Posenii (1774.)
- ⁶⁶ Így pl. Pozsony, Trinitárium templom, Szentháromság főtársulat, 1726–1781; Óbuda-Kiscell, Trinitárium templom, Szentháromság főtársulat, 1742–1780.

- ⁶⁷ Az Isteni Szeetéből eredendő... Érdemes Szándék... Formája, Melly A Nagy-Szombati Kristus Szent kereszt-e Congrégátzióianak... Innepén... nyuitattott. Nagyszombat (1722.)
- ⁶⁸ Felső királyi magyar udvar-által fel-állított Szentháromság congregatziójával, fel-tett czéllunkról-való beszélgetés, Budán... Nagyszombat 1745.
- ⁶⁹ Patrona Hungariae in Caelos Assumpta sub schemate... Judith... ab... Nobili Sine Macula Conceptae Virginis Sodalitate... Tragomicé Repraesentata. Tyrn. 1649.
- ⁷⁰ Illustrissini... Ignatii, Emerici, Aloysii Kohary de Csabrag... Vita, et Virtutes X. Elogiis... alma ac venerabilis Sodalitas B. V. Mariae sub titulo Elisabeth Visitantis Tyrnaviae Congregata... (Tyrnaviae, 1720.)
- ⁷¹ Imago elogio adumbrata... Nicolai Eszterházi... a Mariane Coll. S. J. Tyrnaviae Beatiss. V. Matris Visitantis... Praefecto... omnibus Eszterhaziis Sodd. Marianis ab eodem Coetu... data... Vienne, 1645.
- ⁷² Minden Társaságok Annyának Az Az az Egri püspökségben felállított Oltári Szentség főtársaságának könyvetskéje... Eger, 1769.
- ⁷³ *Padányi Bíró Márton*: Der Einigen Gottheit Dreyfaches Lob, Oder: Zu Ehren der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit... Ofen, 1747.
- ⁷⁴ (*Kelemen XV, pápa*.) De confraternitatibus SS. Eucharistiae. Jaurini, 1773.
- ⁷⁵ Karmelus hegyéről neveztetett Bóldogságos Szüz Máriának szent scapulárét viselő hivekhez való rövid oktatás... Buda, 1757.
- ⁷⁶ Len kötelecke az az... korda-viselő Atyafiak Congregacziojanak Regulait... magában foglaló könyvecske... Poson, 1736.
- ⁷⁷ Formularium Benedictionum et Precum pro usu Archiconfraternitatis Cordigerorum. Budae, 1733.
- ⁷⁸ A Szentséges Jesus Neve Társaságául valo ujonnan kiadott... indulgentiak... Róma é. n.
- ⁷⁹ Leges congregationum Beatae Virginis Mariae... Claudiop. 1730.
- ⁸⁰ Officium B. M. Virg. az-az Aszszonyunk Szüz Marianak... Szolosmaja... Poson, 1643.
- ⁸¹ Maria, aeternitatis beatae Porta Sancta... Mellyet... a Nagy-Szombati és Győri Collegiumban lévő Boldog Szüz Mária Congregatioinak ajándékozott... (Nagyszombat, 1645.)
- ⁸² *Nádasi, Johannes*: Annales Mariani Societatis Jesu Ab Anno 1521 usque ad Tempora hodierna... Romae, 1661. 554–555, 635–638.
- ⁸³ *Friedrich, Urbanus*: Historia seu compendiosa descriptio provinciae Hungariae Ordinis Minorum S. P. Francisci Strictioris Observantiae... Cassoviae, 1759.
- ⁸⁴ *Kazy, Franciscus*: Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu ad annum Christi 1735. Tyrnau, 1737. 201–209.
- ⁸⁵ *Padányi Bíró Márton*: Ünnepe- napokon, Diaetáknak alkalmatosságával s egyéb jeles napokon mondott... prédikációk... Győr 1761. 104–148, 447–460, 472–486, 565, 700–717.
- ⁸⁶ Így pl. *Ofnerisches Mercurius* 1735. Nr. 40. 6., *Merkur von Ungarn* 1787. Heft 5. 393–394.
- ⁸⁷ *Szily, Joannes*: Instructio V. Cleri Sabariensis... Vindobonae 1777. 50, 61.
- ⁸⁸ Confraternitates et eorum abrogatio. 1783. i. m. 41.
- ⁸⁹ Congregationem SS. Sacramenti tangentia. 1772–1797. (198 lap) ÉL E Archivum Vetus 13. Nr. 67.
- ⁹⁰ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 89–91, 52–54.
- ⁹¹ Conscriptio substantiae universarum Congregationum... (é. n. 1784. után) i. m.
- ⁹² Congregationem SS. Sacramenti tangentia. 1772–1797. i. m. 143, 149.
- ⁹³ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum et Confraternitatem, ante Benignam de abolitione emandata ordinationem preexistentem. 1787. PL Gy Ordines Religiosi fasc. 1.
- ⁹⁴ Congregationem SS. Sacramenti tangentia. 1772–1797. i. m. 98, 149.
- ⁹⁵ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
- ⁹⁶ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 89–91.
- ⁹⁷ Congregationem SS. Sacramenti tangentia. 1772–1797. i. m. 20–29.
- ⁹⁸ Uo. 52–54.
- ⁹⁹ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 71.
- ¹⁰⁰ Congregationem SS. Sacramenti tangentia. 1772–1797. i. m. 61–62.
- ¹⁰¹ Uo. 46–49.
- ¹⁰² Liber Foundationis Conventus Iauriensis F. F. Carmelitarum Discalceatorum Provinciae SS. Sacramenti in Apostolico Regno Hungariae... Conscriptus Anno reparatae Salutis 1690. (-1792 után) (Tom. 1.) PL Gy Religiosa sz. n.

- ¹⁰³ A fennmaradt rudak a márianosztrai plébániatemplomban találhatóak.
¹⁰⁴ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 146.
¹⁰⁵ Visitatio Ecclesiae Levensis Anno 1779. Léva, Plébániai Levéltár és Könyvtár, sz. n.
¹⁰⁶ Confraternitatum et congregationum variarum per Diaecesium Agriensem institutarum.
1722–1790. i. m.
¹⁰⁷ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
¹⁰⁸ Uo.
¹⁰⁹ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 119.
¹¹⁰ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
¹¹¹ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 149.
¹¹² Conscriptio substantiae universarum Congregationum... (é. n. 1784. után) i. m.
¹¹³ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
¹¹⁴ Uo.
¹¹⁵ Uo.
¹¹⁶ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 98.
¹¹⁷ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
¹¹⁸ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 81–82.
¹¹⁹ Uo. 46–49.
¹²⁰ Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787. i. m.
¹²¹ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 85.
¹²² Elenchus Omnium in Dioecesi Jauriensi Congregationum... 1787.
¹²³ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 82.
¹²⁴ Uo. 98.
¹²⁵ Confraternitatum et congregationum variarum per Diaecesium Agriensem institutarum.
1722–1790. i. m. 83–87.
¹²⁶ Congregationem Marianam respicientia. 1766–1768. i. m. 106.